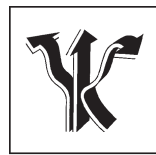

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

МАУП

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

Засновано у 2001 р.

Випуск 49 (2–2016)

Київ
ДП «Видавничий дім «Персонал»
2016

Редакційна колегія

Курко М. Н., д-р юрид. наук, проф. — головний редактор

Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф. — заступник головного редактора

Ігнатченко А. А., канд. техн. наук — відповідальний редактор

Політичні науки

Антонюк О. В., д-р політ. наук, проф., Бабкіна О. В., д-р політ. наук, проф., Бідзюра І. П., д-р політ. наук, Варзар І. М., д-р політ. наук, проф., Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф., Гончаренко О. М., д-р іст. наук, Мелков Ю. О., д-р філос. наук, доц., Піляєв І. С., д-р політ. наук, Попов В. Ж., д-р іст. наук, проф., Сурмін Ю. П., д-р соціол. наук, проф., Хижняк І. А., д-р іст. наук, проф., Шуба О. В., д-р політ. наук, проф.

Юридичні науки

Александров Ю. В., канд. юрид. наук, проф., Ануфрієв М. І., д-р юрид. наук, проф., Бандурка О. О., д-р юрид. наук, проф., Бородин І. Л., д-р юрид. наук, проф., Гаркуша В. С., канд. юрид. наук, доцент, Демченко С. Ф., д-р юрид. наук, Джунь В. В., д-р юрид. наук, проф., Ковальська В. В., д-р юрид. наук, ст. наук. співр., Корнієнко М. І., канд. юрид. наук, проф., Курко М. Н., д-р юрид. наук, проф., Мартиненко О. А., д-р юрид. наук, проф., Муравйов К. В., канд. юрид. наук, доц., Недюха М. П., д-р філос. наук, проф., Подоляка А. М., д-р юрид. наук, проф., Романенко Є. О., д-р наук з держ. упр., доц., Темченко В. І., канд. юрид. наук, доц., Хрис-

тинченко Н. П., канд. юрид. наук, Юлдашев О. Х., д-р юрид. наук, проф., Ярмиш О. Н., д-р юрид. наук, проф.

Економічні науки

Захожай В. Б., д-р екон. наук, проф., Дахно І. І., д-р екон. наук, проф., Дмитренко Г. А., д-р екон. наук, проф., Куроченко О. В., д-р екон. наук, проф., Пила В. І., д-р екон. наук, проф., Радзієвський О. І., д-р екон. наук, Федоренко В. Г., д-р екон. наук, проф., Шостак Л. Б., д-р екон. наук, проф., Швець В. Я., д-р екон. наук, проф., Баєва О. В., д-р біол. наук, проф., Сафонова В. Є., д-р екон. наук, Хачатрян Г. Е., д-р екон. наук.

Педагогічні та психологічні науки

Чернуха Н. М., д-р пед. наук, проф., Юник Д. Г., д-р пед. наук, проф., Кучерявий О. Г., д-р пед. наук, проф., Рижиков В. С., д-р пед. наук, доц., Ельбрехт О. М., д-р пед. наук, доц., Гуменникова Т. Р., д-р пед. наук, доц., Добрянський І. А., д-р пед. наук, проф., заслужений працівник освіти України, Анісімов М. В., д-р пед. наук, проф., Балл Г. А., д-р психол. наук, проф., Лігоцький А. О., д-р пед. наук, проф., Ложкін Г. В., д-р психол. наук, проф., Приходько Ю. О., д-р психол. наук, проф., Синьов В. М., д-р пед. наук, проф., Чернуха Н. М., д-р пед. наук, проф., Чуприков А. П., д-р мед. наук, проф., Бучек А. О., д-р психол. наук, проф.

Рекомендовано до друку Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 5 від 25 травня 2016 р.)

Міжрегіональна Академія управління персоналом.

М58 Наукові праці МАУП / редкол.: М. Н. Курко (голов. ред.) [та ін.]. — К. : МАУП, 2001. — Вип. 49 (2–2016). — К. : ДП “Вид. дім “Персонал”, 2016. — 202 с.: іл. — Бібліогр. в кінці ст.

У збірнику наукових праць публікуються статті науковців, які займаються проблемами розвитку політології, права і економіки.

Для науковців, викладачів, студентів, а також усіх, кого цікавить розвиток науки в Україні.

Збірник “Наукові праці МАУП” за наказом Міністерства освіти і науки України від 09.03.16 № 241 визнано як фахове видання з політичних наук (дата включення 26.05.10), юридичних наук (дата включення 31.05.11), економічних наук (дата включення 21.11.13).

ББК 65.9(4УКР)29-2я43+67.9(4УКР)я43

ЗМІСТ

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ	5	Недюха М. П. “Суспільні відносини” та “соціальні відносини” як поняття політико-правової науки	74
Гольцов А. Г. Сучасна геополітика Російської Федерації в Арктичному регіоні	5	Ковальчук А. Ю. Протидія легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом: теоретико-правовий аналіз	81
Лебеденко С. Б. Теоретичні аспекти розроблення й реалізації зовнішньої політики США.....	13	Лис А. К вопросу о развитии права в Западной Европе и Польше в Средние века и Новое время: обобщающий анализ и постановочные проблемы.....	87
Гула Р. В. Терор і тероризм: співвідношення понять у політологічному дискурсі	18	Шашкова-Журавель І. О. Міжнародно-правові засади захисту трудових прав моряків	91
Варзар І. М. Ідеолого-політологічні референції з полів великих революцій в їх транзиціях до терену суверенної України, або від якого спадку минулого слід відмовлятися	22	Іванов Д. В. Незалежність інституту суспільного телебачення і радіомовлення в Україні у контексті історії його правового регулювання.....	97
Демченко М. А. Специфіка формування національного інформаційного простору в сучасній Україні в контексті зміни державної політики в інформаційній галузі	43	Лужанський М. В. Щодо класифікації суб'єктів адміністративного права.....	101
Беляй О. І. Методологічні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні	47	Третьяков В. А. Про правові засади функціонування європейської уніфікованої системи технічного регулювання та гармонізованої стандартизації	105
Ткач Д. І. Дипломатичний протокол та етикет (із практичної роботи досвідченого дипломата)	51	ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ	110
ЮРИДИЧНІ НАУКИ	56	Захожай В. Б., Бурсов Р. В. Шляхи вдосконалення системи інформаційно-аналітичного забезпечення економічного стимулювання технологічного оновлення промислових підприємств	110
Литвиненко В. І. Концептуальні засади організації діяльності державного бюро розслідувань: організаційно-правовий аспект	56	Захожай В. Б., Корецька О. В. Аналітична модель конкурентоспроможності підприємства в контексті його конкурентного технологічного потенціалу	120
Кислий А. М., Чайка Р. А., Денисенко М. М. Зарубіжний досвід нормативного регулювання негласних слідчих (розшукових) дій.....	65		

УДК 327(470+571)

А. Г. ГОЛЬЦОВ

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

СУЧАСНА ГЕОПОЛІТИКА РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ В АРКТИЧНОМУ РЕГІОНІ

Наукові праці МАУП, 2016, вип. 49(2), с. 5–12

Розглянуто сучасний міжнародний порядок в Арктиці. Проаналізовано основні складові арктичної геополітики Російської Федерації. Виявлено головні проблеми протистояння між Заходом та Росією в Арктичному регіоні.

На початку ХХІ ст. суттєво зросло значення Арктики для всього людства. За сучасних умов глобальних змін клімату покращуються умови для навігації в Арктичному басейні. На фоні тенденції до прогресуючого вичерпання мінерально-сировинних ресурсів у більшості регіонів світу підвищується значення надр Арктики, багатих на родовища різноманітних корисних копалин. Екологічна ситуація в Арктичному регіоні набуває неабиякого значення для благополуччя всього світу. У сучасних міжнародних відносинах актуалізувалася проблема справедливого користування “спільною спадщиною людства” в центральній частині Північного Льодовитого океану. Крім арктичних держав, дедалі більший інтерес до освоєння Арктики виявляють також окремі неарктичні країни світу. В ідеалі міжнародний порядок у регіоні має ґрунтуватися на співробітництві між легітимними акторами, заснованому на чіткому дотриманні норм міжнародного права.

В українській науковій літературі арктичній тематиці приділяється недостатньо уваги. Хоч Арктика і дуже віддалена від України, і наша держава на нинішньому етапі не виявляє прагнень взяти участь в арктичному співробітництві, усе ж дослідження геополітичних та геоекономічних процесів в Арктичному регіоні мають науково-теоретичне та практичне значення. Актуальність арктичної проблематики для української науки пов’язана, насамперед, з тим, що сучасне геополітичне протистояння між Заходом та Росією в Арктиці зумовлене саме “українським питанням”. Тому дослідження сучасних напрямів геополітики Росії в Арктичному регіоні є актуальним завданням наукових розвідок.

Розглянемо особливості міжнародного порядку та сучасної геополітичної ситуації в Арктиці, найважливіші напрями російської геополітики в регіоні й основні засоби її реалізації.

За часів холодної війни Арктика фактично була одним із “фронтів” глобального протистояння між Заходом та СРСР. Зосередження потужних угруповань військ НАТО в Арктиці, зокрема американських баз, виступало для країн-членів певною гарантією миру та безпеки в регіоні. Зі свого боку СРСР також тримав в Арктиці досить потужні військові сили, навіть ядерне озброєння. Після руйнації соціалістичного табору та розпаду СРСР питання міжнародної напруги в регіоні фактично зникло з порядку денного, і в міжнародних відносинах активізувалися тенденції до формування в Арктиці регіональної зони співробітництва.

Ще у 20-х роках ХХ ст. склався секторальний розподіл арктичних територій між Канадою, СРСР, США, Данією та Норвегією. Кожен із п'яти секторів перебував під юрисдикцією відповідної арктичної держави, яка поширювала свій суверенітет на всі розташовані там острови та землі й фактично контролювала відповідні акваторії Північного Льодовитого океану. Секторальний розподіл Арктики не дістав належного міжнародно-правового закріплення та всезагального міжнародного визнання. Найголовніше, що він не був визнаний у Конвенції ООН з морського права 1982 р. Однак арктичні держави традиційно вважають території секторів зонами своїх особливих інтересів, зокрема у сфері національної безпеки. Міжнародний порядок у регіоні в принципі може розвиватися на основі інтернаціоналізації Арктичного басейну з подальшим розширенням участі зовнішніх акторів. Проте інтернаціоналізація Арктики суперечить, значною мірою, інтересам провідних арктичних держав. За оцінкою автора, арктичні держави проводять геополітику, спрямовану на формування в регіоні геополітичного порядку на основі класичного “балансу сил” (з обмеженням доступу неарктичних країн). Геополітична рівновага є головною передумовою миру та стабільності в регіональній системі. При цьому головні арктичні держави диктують норми і правила поведінки для інших акторів у цій регіональній системі.

Попри перебільшення значення Арктики у відомій геополітичній “максимі” “Хто володіє

Арктикою, той володіє світом” [4, 214], роль регіону у світовому геополітичному порядку, вочевидь, має зростати. Сучасний міжнародний порядок в Арктиці великою мірою визначається діалектично взаємопов'язаними протилежними процесами — співробітництвом між провідними акторами та їхньою боротьбою за розподіл сфер впливу в регіоні. На початку ХХІ ст. відбувається “Третій перерозподіл Арктики” — боротьба за простір, комунікації та ресурси [8, 89], однією з активних учасниць якого виступає Росія. Вважаємо за можливе говорити про арктичну геополітику держав як самого Арктичного регіону, так і зовнішніх щодо регіону акторів. На сучасному етапі розвитку міжнародних відносин циркумполярними геополітичними акторами різних “вагових категорій” виступають США, Росія, Канада, Норвегія і Данія.

“Боротьба за Арктику” нині ведеться переважно на рівні політичної риторики і виявляється у змаганні претензій окремих держав щодо розширення сфер впливу в Арктичному басейні, зокрема, підконтрольних їм зон континентального шельфу. Конкуренція за геополітичні та гео економічні сфери впливу відбувається тепер переважно в міжнародно-правовій площині. Важливим фактором залишається воєнно-стратегічне значення Арктики для геополітики провідних “гравців” на світовій арені, особливо США та Російської Федерації.

Для розроблення та реалізації геополітики, спрямованої на перерозподіл Арктики, потужним рушієм виступають гео економічні інтереси акторів, котрі, своєю чергою, зумовлені, передусім, природно-ресурсним потенціалом регіону. За оцінками деяких авторів, “геополітична сутичка за унікальний природний потенціал Північного Льодовитого океану неминуча” [3, 93], тому провідні актори прагнуть до максимального забезпечення своїх не лише сучасних, а й майбутніх вигод. За оприлюдненими даними Геологічної служби США в Арктиці знаходиться приблизно 13 % потенціальних нерозвіданих світових запасів нафти, 30 % природного газу, 20 % газового конденсату, а також багато інших корисних копалин. Велике значення ма-

ють також потенційні економічні вигоди від експлуатації (за умов подальшого потепління клімату) трансарктичних транспортних комунікацій, особливо Північного морського шляху та Північно-Західного проходу.

У міжнародно-правовому контексті ситуація в Арктиці характеризується, з одного боку, досить високим рівнем визначеності правових режимів морських просторів Північного Льодовитого океану [2, 4], а з другого — прагненням арктичних держав до корекції на свою користь правового режиму окремих акваторій, що може викликати суперечності між ними, наприклад, між США і Канадою щодо статусу вод Північно-Західного проходу. Як відомо, правовий режим значної частини океанічного дна в центральній частині Арктики залишається міжнародним, тому циркумполярними державами проводиться активна політика щодо поширення своєї юрисдикції на якомога більші ділянки континентального шельфу з метою отримання можливостей для використання тамтешніх мінерально-сировинних ресурсів.

Провідні арктичні актори надають особливої ваги міжнародно-правовому обґрунтуванню своїх геополітичних претензій. Наприклад, використовується ст. 234 Конвенції 1982 р. щодо “вкритих кригою районів” [5] для забезпечення захисту довкілля в межах виняткових економічних зон. Як уже було зазначено, циркумполярні держави також прагнуть максимально розширити зовнішні межі підконтрольних їм зон континентального шельфу, спираючись на положення Конвенції 1982 р. Росія, Данія (за рахунок Гренландії) та Канада мотивують свої претензії тим, що тектонічні структури океанічного дна в центральній частині Арктичного басейну є, по суті, підводним продовженням структур їхнього суходолу.

Протягом тривалого часу можна було вважати, що “Арктичний макрорегіон формується як міжнародний проект на основі спільності економічних інтересів циркумполярних країн” [8, 44]. Водночас на початку 2000-х років стали виявлятися відверті прагнення арктичних держав розширити свої підконтрольні території та сфери впливу в регіоні,

внаслідок чого активізувалася “геополітична інтрига потенціалу для конфлікту в Арктиці” [14, 60]. Загалом найоптимальнішим шляхом налагодження системи регіональної безпеки та співробітництва вважалася поступова “м’яка” інституціоналізація взаємодії на основі угод в рамках Арктичної ради [2, 9]. У 2011–2013 рр. справді були укладені угоди щодо авіаційного і морського пошуку та порятунку, а також щодо ліквідації наслідків розливів нафти в Арктиці. Тоді ж для координації політики у сфері безпеки навіть відбулися дві зустрічі начальників генеральних штабів восьми країн-учасниць Арктичної ради. Проте в 2014–2015 рр. геополітична ситуація в Арктичному регіоні змінилася в бік зростання напруги між західними країнами та РФ. Причиною тому була анексія Росією Криму та її геополітика на сході України, де вона і нині веде “гібридну війну” проти України та всебічно підтримує своїх сателітів — квазідержави ДНР та ЛНР.

Значний інтерес до освоєння Арктики виявляють такі географічно віддалені країни, як Китай, Індія, Японія, Південна Корея тощо. Саме для таких зовнішніх акторів особливо вигідна інтернаціоналізація Арктичного регіону. Оскільки “арктичні країни перебувають у стані рецесії”, названі азійські країни спроможні фінансувати нові масштабні гео економічні проекти освоєння Арктичного басейну, але поки що віддають перевагу організації наукових досліджень [3, 92]. Вони намагаються певною мірою впливати на ситуацію в регіоні, посівши в Арктичній раді місця спостерігачів.

Розглянемо вплив сучасної геополітики РФ на міжнародний порядок в Арктичному регіоні. Очевидно, що для національної безпеки Росії Арктика має виняткове значення з погляду воєнно-політичних, економічних, природно-ресурсних та екологічних аспектів. У XX ст. СРСР мав найбільший сектор в Арктиці. Межі радянської арктичної зони було вперше врегульовано ще в 1926 р. Постановою Президії ЦВК СРСР. Після розпаду Радянського Союзу арктичний сектор перейшов під контроль РФ. Після ратифікації Росією в 1997 р. Конвенції 1982 р. перед

нею виникла ціла низка проблем, пов'язаних з міжнародно-правовим закріпленням своїх геополітичних позицій в Арктичному басейні. Попри незадоволення інших геостратегічних “гравців”, Росія оголосила прилеглі до неї окраїнні моря Північного Льодовитого океану своїми внутрішніми морськими водами (“історичними затоками”). Також, згідно зі ст. 76 Конвенції 1982 р., Росія як прибережна країна у принципі може претендувати на збільшення свого континентального шельфу за межами 200-мильної зони ще до 150 морських миль (чи не далі, як на 100 морських миль від ізобати 2500 м) у разі, якщо вона доведе, що морське дно є підводним продовженням материка [5].

Ще в 2001 р. Росія зробила спробу отримати міжнародно-правове визнання своїх претензій, подавши заявку до Комісії ООН з кордонів континентального шельфу, проте та була відхилена на підставі її недостатньої обґрунтованості. 3 серпня 2015 р. Росія подала чергову заявку на розширення приблизно на 1,2 млн км² площі свого континентального шельфу в Північному Льодовитому океані на підставі того, що океанічне дно в районі хребта Ломоносова, підняття Менделєєва–Альфа, улоговини Підводників, а також частково хребта Гаккеля є природним продовженням континентальних тектонічних структур Євразії, зокрема Сибірської платформи. Тим самим на основі геологічних даних доводиться, що названі підводні території є підводним продовженням суходолу Росії. 9 лютого 2016 р. заявка Росії (щодо розширення меж континентального шельфу в Арктиці) була підкріплена додатковими матеріалами. Очевидним є прагнення Росії досягнути стратегічної мети – отримати легітимний контроль над центральною частиною Арктики, включаючи Північний полюс. Проте ці прагнення РФ суперечать претензіям інших арктичних держав, зокрема Канади і Данії. Як показує практика, конкурентні заявки країн-претендентів Комісія ООН з кордонів континентального шельфу може розглядати протягом досить тривалого періоду.

За умов активізації досліджень в Арктичному басейні зросла вірогідність відкриття

там нових островів (переважно дрібних), зокрема, у російському секторі. Нові ділянки суходолу можуть покращити регіональні геополітичні позиції РФ, збільшуючи її арктичні володіння цілком мирним та легітимним шляхом, оскільки нові острови, навіть дрібненькі, даватимуть Росії можливість збільшувати, відповідно до Конвенції 1982 р., своє територіальне море та акваторію виняткової економічної зони.

На період 2016–2020 рр. російською владою було передбачено перетворити Арктичну зону Росії на її “провідну стратегічну ресурсну базу” [9]. Саме ресурсний підхід до освоєння Арктики переважає в сучасній регіональній політиці Росії. Одне з провідних місць у російських стратегічних планах відводиться забезпеченню повноцінної цілорічної експлуатації Північного морського шляху, котрий має стати стрижнем “розвитку єдиної Арктичної транспортної системи РФ” [10]. Попри намагання російської влади забезпечити комплексний підхід до своєї арктичної стратегії, сучасна державна політика в регіоні загалом характеризується “фрагментарністю” [11, 117]. За сучасних економічних ускладнень, пов'язаних зі зниженням світових цін на нафту, перед Росією постала проблема рентабельності видобутку вуглеводнів, особливо на нових родовищах в Арктиці. Нині в Росії не вистачає власних ресурсів для забезпечення реалізації вельми витратних геоелектричних проєктів освоєння Арктики, зокрема Північного морського шляху. До того ж запроваджені західними країнами щодо Росії економічні санкції мають своїми наслідками гальмування реалізації проєктів розвитку Арктичної зони РФ [4, 12]. А масштабне залучення сюди фінансових та технологічних ресурсів провідних незахідних країн можливе лише у віддаленій перспективі.

На основі досліджень, проведених вченими ІМЕМВ РАН у 2014 р., було зроблено висновок про відсутність загрози гонитви озброєнь в Арктиці [2, 9]. Проте сама російська сторона активізувала в 2014 р. розбудову своїх військових структур в Арктиці. Найімовірніше, що саме актуальні загрози з боку Росії стимулюють решту арктичних

країн вживати термінових заходів щодо захисту власної воєнно-політичної безпеки й розгортати в Арктичному регіоні свої системи озброєнь.

В оновленій Воєнній доктрині РФ від 26 грудня 2014 р. серед основних завдань збройних сил, інших військ та органів у мирний час названо “забезпечення національних інтересів Російської Федерації в Арктиці” [1]. За численними оцінками сучасна російська мілітаризація Арктики розпочалася ще декілька років тому, коли воєнний конфлікт з Грузією 2008 р., попри здобуту Росією перемогу, наочно показав її керівництву необхідність швидкої модернізації збройних сил. Стрімко зростало фінансування оборонних програм, націлених на збільшення та якісне оновлення військово-технічного потенціалу. Зазнала удосконалення також геопросторова організація збройних сил Росії. Саме в 2008 р. були оприлюднені “Основи державної політики Росії в Арктиці на період до 2020 року та подальшу перспективу”, якими передбачалося створення в Арктичній зоні угруповання військ, “спроможних забезпечити воєнну безпеку за різних умов воєнно-політичної обстановки” [9]. Згодом перед військами в Арктиці були поставлені стратегічні завдання “нейтралізації зовнішніх та внутрішніх воєнних небезпек та воєнних загроз у мирний час, забезпечення стратегічного стримування” [10].

За винятком крайнього Заходу Арктичного сектору, військовий потенціал Росії в регіоні не відзначається великою потужністю, ще й військові об’єкти розосереджені на дуже великій території. Проте останніми роками спостерігається нарощування силового потенціалу РФ на всьому геопросторі від Землі Франца-Йосифа до Берингової протоки. За оцінкою американських експертів мілітаризація Арктики — будівництво нових та перепрофілювання старих радянських баз — стане одним з пріоритетів російських збройних сил у найближчі роки [16]. Створено сучасні високотехнологічні бази “Арктичний трилисник” на Землі Олександри (Земля Франца-Йосифа) та “Північна конюшина” на острові Котельному (Новосибірські острови), призначення яких, за оцінкою “Stratfor”, полягає

у “спостереженні за рухом у регіоні, а також затвердженні територіальних прав Росії” [16]. Відбувається модернізація старих радянських та будівництво нових баз також у Східній Арктиці — на острові Врангеля, мисі Шмідта і на сході Чукотки. Зокрема, аеродроми в Тіксі та Анадирі прийматимуть літаки фронтової авіації й перехоплювачі “МіГ-31”. На обслуговування Арктичного регіону націлена сучасна РЛС поверхневої хвилі “Соняшник”. Серед іншого сучасного озброєння, розміщеного в регіоні, можна назвати, наприклад, ракетні комплекси “Бастіон”, зенітні ракетні системи “С-400”, ЗРК “Панцир-С” та ін. Усе це, по суті, означає відродження модернізованої системи ППО Росії в Арктиці.

Північний флот нині є найпотужнішим з чотирьох флотів РФ, а до 2020 р. його мають поповнити ще 6 підводних човнів (у тому числі атомних), 2 великі десантні кораблі, 1 есмінець, 5 фрегатів і 5 тральщиків. Військові кораблі Північного флоту здійснюють регулярні походи в Арктичному регіоні, зокрема по трасі Північного морського шляху. Крім того, передбачено покращити навігаційно-гідрографічне та інше інфраструктурне забезпечення Північного флоту Росії.

На додаток до двох мотострілецьких бригад в Арктиці розміщуються нові контингенти сухопутних сил РФ. Відбувається реформування військових структур РФ, почало функціонувати окреме стратегічне командування “Північ”, якому підпорядковуються всі морські, повітряні та сухопутні збройні сили РФ в Арктиці. У регіоні заплановано дислокацію нових військових частин, і вже до 2018 р. передбачено формування повноцінного арктичного угруповання російських військ.

У пострадянський період у Росії було поширене переконання, що Арктика є для неї тягарем, територіями, непридатними для ведення господарської діяльності та обтяжливими для бюджету через необхідність утримувати населення [7]. Нині ж, навпаки, всіляко доводиться економічна перспективність Арктики для Росії, зокрема видобутку мінерально-сировинних ресурсів та експлуатації Північного морського шляху для транзитних перевезень між Західною Європою та Східною Азією.

У суспільній думці відроджуються героїчні образи російських першовідкривачів Арктики віддаленого історичного минулого та героїв-полярників 30-х років XX ст. Укорінюється усвідомлення історичної належності до Росії великої частини Арктики (у межах колишнього арктичного сектору) аж до Північного полюсу. Зрозуміло, що через різке погіршення нинішнього геополітичного клімату керівництво Росії навмисно концентрує увагу населення, світової громадськості та інших геополітичних гравців на можливості розширення російської військової, політичної та економічної присутності в Арктиці [13, 107].

Слід погодитися з оцінкою, що “на даний момент воєнно-політична обстановка в Арктиці не є небезпечною для Росії” [12, 96]. За великим рахунком справжньої воєнної загрози для Росії в Арктиці немає, хоча країни Заходу у протистоянні з нею володіють дуже потужним потенціалом. Головним геополітичним суперником Росії у світі виступають, безумовно, США. За сучасної ситуації значення Арктики для глобальних геополітичних інтересів США істотно зросло. Слід погодитися з тим, що на воєнні інтереси США, як і в період холодної війни, впливають “глобальні інтереси безпеки” [14, 67]. Крім спільних проектів у рамках Альянсу, Штати ще й самостійно реалізують заходи щодо своєї воєнно-стратегічної безпеки.

У геополітичному положенні як США, так і РФ Арктика відіграє унікальну роль, оскільки саме через неї проходять найкоротші траєкторії польотів бомбардувальників чи міжконтинентальних балістичних ракет між двома країнами [16]. На сучасному етапі протистояння між США та Росією обидві держави модернізують свої системи ПРО, виходячи саме з ідентифікації одна одної як потенційного супротивника. В оновленій Стратегії Європейського командування Збройних сил США (EUCOM) однією з трьох головних загроз для США та їхніх європейських союзників визначено мілітаризацію Росією Арктики, а серед головних пріоритетів Стратегії названо “стримування російської агресії” [17].

У міжнародно-правовій площині для США вигідний режим відкритого моря на

більшій частині акваторії Арктики, оскільки він даватиме їхнім військово-морським та військово-повітряним силам можливість безперешкодно переміщуватися в регіоні та вільно користуватися трансарктичними транспортними комунікаціями. Тому до пріоритетних інтересів США в Арктичному регіоні, зокрема, віднесено свободу судноплавства і прольоту через Північно-Західний прохід та Північний морський шлях [15]. Такі претензії, безумовно, викликають негативне ставлення не лише Росії — потенційного супротивника США, а й Канади — їхнього союзника.

З усіх циркумполярних країн лише США мають настільки потужні збройні сили, що можуть справді становити потенціальну загрозу для безпеки Росії. При цьому слід зазначити, що США в Арктиці не володіють настільки могутнім військовим потенціалом, як в Атлантиці чи Тихому океані. Тому вони мають максимально враховувати можливості своїх союзників, щоб разом з ними забезпечити геополітичне “стримування” Росії. Хоча сумарний військовий потенціал союзників по НАТО — Канади, Данії та Норвегії набагато менший, ніж американський, вони мають дуже вигідне геополітичне положення і значні економічні ресурси. Крім того, слід зважати на потенціал “невоєнного” союзника по НАТО Ісландії, а також “партнерів” Фінляндії й Швеції, співпраця яких з НАТО нині стрімко активізувалася. Таким чином, західні держави, попри наявність певних геополітичних суперечностей між ними, консолідувалися в сучасному протистоянні з Росією, і НАТО зміцнилося. На чолі зі США нинішній Захід проводить досить ефективну спільну геополітику “стримування” РФ.

Підкреслимо, що в Росії, натомість, немає союзників в Арктичному регіоні. Із зовнішніх акторів найбільшу зацікавленість щодо освоєння Арктики виявляє Китай, геополітика якого спрямована, насамперед, на задоволення власних економічних інтересів, а на перспективу він, ймовірно, прагнучиме реалізувати в регіоні також свої воєнно-стратегічні цілі. Оцінку, згідно з якою геополітичну ситуацію в Арктиці докорінно може змінити Китай, вважаємо суттєвим перебільшенням

[12, 96]. До того ж проникнення до Арктики економічно могутнього Китаю, по суті, означатиме зростання залежності від нього Росії й, відповідно, послаблення її геополітичних та геоekonomічних позицій у регіоні.

Для нинішньої Росії анексія Криму, мілітаризація країни (зокрема Арктики), воєнна операція в Сирії, всебічна підтримка ДНР/ЛНР виявилися надто витратними. У Росії загострюються економічні проблеми через дію західних санкцій, вплив з країни капіталів та зниження цін на нафту. Сучасну неоперську геополітику РФ на Близькому Сході та щодо України оцінюємо як “тупиковий шлях”. Найдоцільнішим виходом для Росії з “глухого кута” вважаємо досягнення в усій Євразії дієвого геополітичного компромісу між нею та західними державами на чолі зі США. Такий компроміс можливий лише за умов поступок Росії в “українському питанні”: відведення зі Сходу України російських військ, припинення підтримки сепаратистських ДНР/ЛНР і на перспективу — навіть повернення (на певних умовах) Криму до України. Як наслідок, геополітична ситуація в Арктиці, як і в інших регіонах, має “розморозитися”. Тоді для Росії виникне можливість взяти активну участь у розбудові в Арктичному регіоні нового поліцентричного геополітичного порядку мирної взаємодії.

Отже, Арктичний басейн набуває все більшого значення для світового геополітичного порядку. Геополітична ситуація в регіоні характеризується посиленням протистояння між Заходом на чолі зі США та Росією. Геополітика РФ в Арктиці спрямована на розширення сфери свого впливу (зокрема, з переміщенням зовнішньої межі континентального шельфу аж до Північного полюсу), посилення геоekonomічних позицій за рахунок контролю над Північним морським шляхом та експлуатації природних ресурсів, а також нарощування свого військового потенціалу. Розвиток регіонального геополітичного порядку в напрямі біполярної конфронтації невігідний ані Заходу, ані РФ. Для відновлення в Арктичному регіоні міжнародного порядку мирної взаємодії Росії доцільно досягнути компромісу із Заходом в “українському питанні”.

Література

1. Военная доктрина Российской Федерации. 26 декабря 2014 года [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://news.kremlin.ru/media/events/files/41d527556bec8deb3530.pdf>
2. Загорский А. В. Международно-политические условия развития Арктической зоны Российской Федерации / А. В. Загорский [Электронный ресурс] // Поискные фундаментальные научные исследования в интересах развития Арктической зоны Российской Федерации. — Режим доступа: <http://www.ras.ru/FStorage/Download.aspx?id=d72d9bd7-d33f-4a34-bfc4-2c4b165077ee>
3. Залыевский Н. П. Геополитика национальных интересов России в Арктике в условиях рецессии экономики арктических стран / Н. П. Залыевский // Вестн. САФУ. — 2013. — № 3. — С. 88–96. — (Серия “Гуманитарные и социальные науки”).
4. Кефели И. Ф. Геополитика Евразии / И. Ф. Кефели. — СПб.: Петрополис, 2010. — 328 с.
5. Конвенция ООН по морскому праву 1982 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_r.pdf
6. Кобышев В. Н. Арктика на перекрестке геополитических интересов / В. Н. Кобышев, А. А. Сергунин // МЭ и МО. — 2010. — № 9. — С. 43–53.
7. Литвинова Ю. О. Северное окно в глобальный мир / Ю. О. Литвинова, И. А. Макаров [Электронный ресурс] // Россия в глобальной политике. — 2014. — № 6. — Режим доступа: <http://www.globalaffairs.ru/number/Severnoe-okno-v-globalnyi-mir-17206>
8. Лукин Ю. Ф. Российская Арктика в изменяющемся мире / Ю. Ф. Лукин. — Архангельск: ИПЦ САФУ, 2013. — 281 с.
9. Основы государственной политики России в Арктике на период до 2020 года и дальнейшую перспективу. 18 сентября 2008 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.scrf.gov.ru/documents/98.html>
10. Стратегия развития Арктической зоны Российской Федерации и обеспечения национальной безопасности до 2020 года. 20 февраля 2013 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://government.ru/media/files/2RpSA3scElhAGn4RN9dHrtzk0A3wZm8.pdf>
11. Тамицкий А. М. Государственная политика современной России в Арктике: этапы, приоритеты и некоторые итоги / А. М. Тамицкий // Арктика и Север. — 2012. — № 6. — С. 110–117.

12. Храмчихин А. А. Значение Арктики для национальной безопасности России, Китай может стать арктической державой / А. А. Храмчихин // Арктика и Север. — 2015. — № 21. — С. 88–97.

13. Щербинин А. И. Россия: символический опыт и инновационные возможности в геополитической борьбе за Арктику / А. И. Щербинин, Е. А. Данилова // ПОЛИТЭК. — 2014. — № 4. — С. 101–109.

14. Depledge D. Hard Security Developments / D. Depledge // Arctic Security Matters; (Ed.) Jokela J. — 2015. Report № 24. — Paris: EUISS. — P. 59–68.

15. National Strategy for the Arctic Region [Electronic resource] // The White House. May 10, 2013. — Access mode: http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/docs/nat_arctic_strategy.pdf

16. Russia in the Arctic: A Different Kind of Military Presence [Electronic resource] // Stratfor. — 2015. — № 11. — Access mode: <https://www.stratfor.com/analysis/russia-arctic-different-kind-military-presence>

17. USEUCOM Theater Strategy. — October 2015 [Electronic resource]. — Access mode: <http://www.eucom.mil/media-library/documents/2016>

Реалізація неоімперської геостратегії Російської Федерації спрямована, зокрема, на фактичне відновлення повного контролю над колишнім радянським сектором в Арктиці. Росія прагне закріпити свої права на розширену зону континентального шельфу та на район Північного полюсу. Стратегічне значення для Росії контролю над Північним морським шляхом зростає через глобальне потепління клімату. Для зміцнення своїх геополітичних та гео економічних позицій в Арктиці Росія нарощує військовий потенціал в регіоні. Політику мілітаризації в Арктичному регіоні здійснюють також західні країни на чолі зі США. Спостерігається тенденція до посилення біполярного протистояння між Заходом та Росією в Арктичному басейні.

The implementation of neo-imperial geostrategy of the Russian Federation, in particular, aims at the actual recovery of full control over the former Soviet sector of the Arctic region. Russia wants to secure its rights to an extended zone of continental shelf and the area of the North Pole. Strategic importance for Russia of the control over the Northern Sea Route is increasing because of the global warming. To strengthen its geopolitical and geoeconomic position in the Arctic the Russia increases the military potential in the region. The policy of militarization in the Arctic region is carried out by the Western states led by the US. There is a tendency of strengthening the bipolar confrontation between the West and Russia in the Arctic basin.

Реализация неоимперской геостратегии Российской Федерации направлена, в частности, на фактическое возобновление полного контроля над бывшим советским сектором в Арктике. Россия стремится закрепить свои права на расширенную зону континентального шельфа и на район Северного полюса. Стратегическое значение для России контроля над Северным морским путем возрастает в связи с глобальным потеплением климата. Для укрепления своих геополитических и геоэкономических позиций в Арктике Россия наращивает военный потенциал в регионе. Политику милитаризации в Арктическом регионе проводят также западные страны, возглавляемые США. Наблюдается тенденция к усилению биполярного противостояния между Западом и Россией в Арктическом бассейне.

Надійшла 10 березня 2016 р.